

О. С. Головачова,
аспірант кафедри міжнародної економіки
Київського національного торговельно-економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НЕТАРИФНИХ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ПРОДУКЦІЄЮ АПК УКРАЇНИ

O. S. Golovachova,
postgraduate student of International Economics Department, Kyiv National University of Trade and Economics

FEATURES OF NON-TARIFF INSTRUMENTS REGULATING FOREIGN TRADE IN AGRICULTURAL PRODUCTS OF UKRAINE

У статті розглянуто інструменти нетарифного регулювання АПК України та оцінено їх вплив на стан внутрішнього ринку та динаміку зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією.

The paper considers the nontariff regulation instruments of agroindustrial complex of Ukraine and evaluates their impact on the internal market and the dynamics of trade in agricultural products.

Ключові слова: нетарифні інструменти, регулювання, продукція АПК, зовнішня торгівля, сертифікація, стандарти.

Key words: non-tariff instruments, regulation, agricultural products, foreign trade, certification, standards.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Агропромисловий комплекс відіграє важливу роль у господарстві усіх країн світу, зважаючи на його місце у забезпеченні продовольчої безпеки держави. В Україні, окрім цього, АПК забезпечує роботою населення сільських місцевостей, а також сприяє притоку в країну валютних надходжень від експорту, що актуалізує питання розробки та реалізації державної регуляторної політики у цій сфері. Необхідним є застосування різноманітних важелів державного впливу на функціонування АПК з метою його гармонійного розвитку, забезпечення виконання ним його соціально-економічних функцій, а також посилення позицій України на міжнародних ринках продовольства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблеми регулювання розвитку агропромислового комплексу досліджувалися у роботах таких вчених, як В. Амбросова, В. Бойка, М. Дем'яненко, П. Гайдуцького, Ф. Зінов'єва, І. Кириленка, М. Крапивки, В. Нелепа, О. Нижника, І. Пасхавера, Д. Полозенка, А. Шпиचाка, В. Юрчиши-

на та ін. Втім у їх роботах заходи державного регулювання агропромислового комплексу розглядаються у комплексі, а дослідження окремих інструментів та оцінка ефективності їх застосування в Україні не здійснюються. Усе зазначене свідчить про актуальність обраної теми та своєчасність її дослідження.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою дослідження є аналіз інструментів нетарифного регулювання АПК України та оцінка їх впливу на стан внутрішнього ринку та динаміку зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Державна політика в сфері регулювання АПК — це комплекс законодавчо та організаційно визначених довгострокових бюджетних заходів, що об'єктивно необхідні для формування сприятливого конкурентного середовища розвитку галузі як запоруки продовольчої безпеки [1]. Формування державної регуляторної політики у сфері АПК є склад-

ним процесом, зважаючи на те, що її метою є не лише забезпечення розвитку АПК України, але й забезпечення його інтеграції у систему світового господарства, підвищення рівня життя сільського населення, створення передумов для реалізації експортного потенціалу усіх суб'єктів господарювання. Наявність значної кількості взаємопов'язаних цілей обумовлює необхідність застосування державою низки інструментів, застосування яких у комплексі дозволяє всебічно регулювати розвиток аграрної сфери.

Основою державного регулювання розвитку агропромислового комплексу у більшості держав світу є нетарифне регулювання. В Україні також використовуються окремі його інструменти, втім їх застосування не можна назвати ефективним. Так, законодавством України визначається, що з метою підтримання конкурентоспроможності вітчизняних виробників продукції тваринництва Кабінет Міністрів України встановлює щорічні квоти на ввезення продукції, що підпадає під визначення першої та другої груп Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності [2].

На нашу думку, застосування квот на ввезення продукції тваринництва, що має на меті обмеження ввезення на територію України м'ясопродуктів зарубіжних виробників, негативно позначається у першу чергу на кінцевих споживачах, оскільки в умовах дефіциту вітчизняної продукції, зменшення обсягів імпорту призводить до зростання вартості продуктів на внутрішньому ринку. На наш погляд, більш доцільним було б застосування обов'язкового контролю якості усієї імпортованої продукції у вітчизняних органах сертифікації для забезпечення допуску на ринок виключно продукції, що не може зашкодити покупцям. На сьогодні для імпорту продукції тваринного походження в Україну імпортер повинен надати митним органам ветеринарний сертифікат, імпортерний карантинний дозвіл, сертифікат відповідності та санітарно-гігієнічний висновок, втім усі ці документи оформлюються у країні походження товару, і відповідно Україна не може впливати на якість товарів, що ввозяться на її митну територію. З огляду на це, доцільним, на наш погляд, є заміна кількісних обмежень імпорту продуктів тваринного походження на вимоги щодо їх сертифікації у державних органах.

При імпорті в Україну товарів рослинного походження також широко використовуються нетарифні обмеження. Зокрема, сільськогосподарська продукція, яка ввозиться на митну територію України, підлягає санітарно-епідеміологічному та радіологічному контролю [2]. При цьому іноземні сертифікати беруться до уваги виключно у випадках, коли взаємне визнання таких сертифікатів передбачено нормами відповідних міжнародних договорів. На нашу думку, обов'язкова сертифікація продукції рослинного походження, що ввозиться на митну територію України, має позитивно впливати на зовнішню торгівлю продукцією АПК, оскільки, з одного боку, дозволяє обмежити обсяги імпорту, а з іншого — сприяє підвищенню якості продукції, що реалізується на вітчизняному ринку.

Втім, недоліком діючої системи сертифікації є те, що до цього часу на переважну більшість сільськогосподарської продукції чинними є ГОСТи, які нині називають міждержавними стандартами (табл. 1).

ГОСТи, в основному, були розроблені у 60—80 роках минулого століття і практично не оновлювались, а перегляд їх зводився до продовження терміну дії. Тому вимоги до показників якості, закладені у цих стандартах, застаріли і

Таблиця 1. Державні стандарти на продукцію АПК та їх відповідність міжнародним вимогам

Код за ICS	Назва продукції	ISO	EN	ГОСТ		ДСТУ		ГСТУ
				Всього	у тому числі гармонізованих із ISO.EN	Всього	у тому числі гармонізованих із ISO.EN	
65.020.20	Рослинництво	1	-	151	-	26	-	2
65.020.30	Тваринництво та селекція тварин	6	-	48	-	4	-	2
01.040.65	Землеробство	4	-	7	-	-	-	

Примітка: EN — стандарти Європейського комітету стандартизації.

Джерело: [3].

не відповідають сучасним досягненням сільськогосподарської науки і техніки. У більшості ГОСТів відсутні вимоги до безпеки продукції та охорони довкілля при її виробництві [3].

Як видно з представленої таблиці, національні стандарти не гармонізовані ані з міжнародними нормами, ані зі стандартами Європейського комітету стандартизації. У той самий час, в Україні визнані стандарти ISO, що дозволяє постачальникам продукції АПК постачати на ринок України продукцію, що відповідає міжнародним вимогам.

У той самий час, українські виробники все ще зобов'язані отримувати як національні, так і міжнародні сертифікати для здійснення експортних операцій, що є, на наш погляд, однією з основних проблем нетарифного регулювання АПК в Україні.

Не можна сказати, що в Україні не здійснюються реформи системи сертифікації та стандартизації. Так, у 90-х роках в Україні було здійснено певну роботу з розробки стандартів за різними видами продукції. Зокрема, у 1993 році провідними Інститутами УААН розроблено національний стандарт ДСТУ 2240-93 "Насіння сільськогосподарських культур, сортові та посівні якості. Технічні умови." Цим стандартом замінено велику кількість ГОСТів, які були розроблені на насіння окремо кожної культури. Крім цього стандарту, чинними в Україні є також 12 ДСТУ (більшість з них мають статус міждержавних) на насіння окремих культур, що встановлюють вимоги до показників якості, які характеризують сортові та посівні властивості.

Певні зрушення спостерігаються останнім часом і у сфері стандартизації зернових: в Україні розроблено ДСТУ 3768-98 "Пшениця. Технічні умови" та ДСТУ 3769-98 "Ячмінь. Технічні умови". Розроблено також галузевий стандарт України ГСТУ 46.004-99 "Борошно пшеничне", у якому вимоги до якості борошна відрегульовані у відповідності до ДСТУ на зерно пшениці. На даний час закінчено розроблення ДСТУ на кукурудзу, жито, гречку та горох, розробляються стандарти на просо [3].

Проблемою сертифікації продуктів переробки зернових в Україні є те, що на сьогодні чинними є величезна кількість технічних умов України. Фактично вони створювалися з метою допуску на ринок продукції вітчизняних виробників, продукція яких виготовляється за індивідуальними рецептами. Втім існування різноманітних стандартів дозволяє проникнення на ринок України не дуже якісної продукції, що відповідає тому чи іншому стандарту. Це призводить до того, що, попри існування значної кількості нормативних документів, ринок залишається відкритим до зовнішньої експансії неякісної продукції.

Недоліком системи стандартизації і сертифікації в Україні на сьогодні є також те, що методи контролю якості зернових продуктів, що нині використовуються у зарубіжних країнах, а також на провідних вітчизняних підприємствах, не сертифіковані. Натомість експрес-тести, що доз-

Таблиця 2. Динаміка зовнішньої торгівлі України продукцією АПК у 2005—2011 рр.
тис. дол. США

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2011	2010	2009	2008	2005
Експорт					
Живі тварини та продукти тваринного походження, у тому числі	936606,1	771386,6	595966,8	783404,3	732225,6
- м'ясо та істивні субпродукти	197907,3	90179,2	79142,0	74824,6	154500,5
- риба і ракоподібні	19654,0	21007,7	25175,6	3673,4	9669,0
Продукти рослинного походження, у тому числі	5531957,1	3976325,5	5034894,2	5577382,0	1695852,6
- овочі	132946,2	119213,3	159399,8	81936,2	39331,9
- істивні плоди та горіхи	217320,2	208843,0	176532,2	171973,0	102166,8
- кава, чай	14046,4	9869,9	7352,0	7137,1	2301,0
- зернові культури	3617122,2	2467060,7	3556197,7	3703795,9	1384078,3
- насіння і плоди олійних рослин	1434808,3	1085659,1	1040363,6	1426243,6	135490,9
Жири та олії тваринного або рослинного походження	3396407,0	2617314,4	1796023,8	1945745,6	587249,7
Готові харчові продукти, у тому числі	2939138,9	2571067,0	2088052,1	2518162,1	1291677,1
Валовий експорт	68394195,7	51430521,6	39702883,3	66954429,8	34286748,3
Експорт продукції АПК	12804109,1	9936093,5	9514936,9	10824694,0	4307004,9
Частка продукції АПК у валовому експорті, %	18,7	19,3	24,0	16,2	12,6
Частка готової продукції у валовому експорті, %	4,3	5,0	5,3	3,8	3,8
Імпорт					
Живі тварини та продукти тваринного походження, у тому числі	1035370,6	1241690,5	1267557,1	1702016,2	499641,3
- м'ясо та істивні субпродукти	292144,8	457988,6	568523,9	843574,7	166517,3
- риба і ракоподібні	505514,4	568561,9	471195,7	616966,2	221669,8
Продукти рослинного походження, у тому числі	1815941,5	1563710,4	1259948,6	1462481,7	525492,5
- овочі	133200,4	129948,3	77814,5	91139,7	11810,7
- істивні плоди та горіхи	683446,4	733340,9	631896,4	581875,3	193690,8
- кава, чай	306477,1	234085,9	194310,3	214710,2	109125,8
- зернові культури	219855,2	145554,8	98538,6	146525,6	57522,2
- насіння і плоди олійних рослин	285542,3	178917,8	135596,3	233989,5	73886,6
Жири та олії тваринного або рослинного походження	468668,1	451549,4	374265,8	612868,8	204054,4
Готові харчові продукти, у тому числі	3026725,6	2504926,8	2034278,2	2679181,9	1454893,8
Валовий імпорт	82608240,0	60739969,3	45435559,2	85535356,4	36141095,0
Імпорт продукції АПК	6346705,8	5761877,1	4936049,7	6456548,6	2684081,9
Частка продукції АПК у валовому імпорті, %	7,7	9,5	10,9	7,5	7,4
Частка готової продукції у валовому імпорті, %	3,7	4,1	4,5	3,1	4,0

Джерело: [4].

воляють швидко оцінити якість продукції, не сертифіковані. Це призводить до того, що імпортери не мають можливості оперативно отримати сертифікати якості, в результаті чого виникають затримки на митниці, що призводить до псування продукції та її здороження. У той самий час, експортери зернових також знаходяться у неоднозначній ситуації, оскільки поряд з національними сертифікатами повинні отримати також сертифікати незалежних лабораторій, що є чинними за кордоном. Це призводить до того, що витрати вітчизняних виробників зернових зростають, і відповідно, продукція стає менш конкурентоспроможною на зовнішніх ринках.

Протягом останніх років розроблено також значну кількість державних стандартів, у яких регламентовані вимоги до показників якості овочів та фруктів в залежності від споживання для консервування, соління чи консервів для дитячого харчування. Проте є ряд фруктів і овочів, на які є чинними ГОСТи, розроблені у 70—80 роках минулого століття і які потребують заміни на національні. Потребують перегляду і розроблення стандарти на методи контролю показників якості, особливо ті, в яких органолептичні методи оцінки, що нерідко призводить до суб'єктивізму. На нашу думку, необхідним є оновлення усіх існуючих нормативних документів у сфері контролю за якістю овочів та фруктів, оскільки наявність можливостей для необ'єктивної її оцінки призводить до тінізації даної сфери та негативно позначається на зовнішній торгівлі України овочами та фруктами [3].

Таким чином, стандарти якості на продукцію рослинництва вимагають удосконалення, у першу чергу, у тому, що стосується сортів продуктів, а також методів контролю їх якості. Лише впровадження стандартів, що відповідатимуть міжнародним нормам, дозволить забезпечити притік на ринок України якісної продукції, а також скоротити витрати учасників зовнішньоекономічної діяльності.

На відміну від стандартів, що застосовуються для продукції рослинного походження, стандарти на продукцію тваринництва є застарілими — їх якість та науково-технічний рівень є невисокими, що свідчить про необхідність впровадження в Україні міжнародних стандартів, що використовуються у країнах-контрагентах.

У цілому, аналіз діючих стандартів дозволяє зробити висновок, що система сертифікації та стандартизації в Україні є неефективною, такою, що не дозволяє захистити внутрішній ринок від притоку неякісної продукції. При цьому, невідповідність зарубіжним стандартам призводить також до того, що вітчизняні експортери несуть збитки у зв'язку з необхідністю отримувати одночасно національний і міжнародний сертифікати якості.

Окрім сертифікації, в Україні активно використовуються вимоги щодо пакування і маркування продукції. Так, згідно законодавства України продукти АПК, призначені для продажу населенню, можуть бути випущені з-під митного контролю на територію України з країн, вільних від каран-

тину, за умов наявності на тарі або безпосередньо на продукті, відомостей про назву продукту, масу (об'єм), склад, із зазначенням переліку використаних у процесі виготовлення інших продуктів харчування, харчових добавок (консервантів), барвників тощо, вмісту хімічних речовин або сполук. Окремо наводяться відомості про енергетичність, дату граничного строку використання, побічні ефекти споживання або про їх відсутність, назву харчових добавок (консервантів) за їх наявності, місце виготовлення, найменування й адресу виробника таких продуктів та посилання на власника торгової марки за його наявності, а по віднесених до піддакцизних товарів — відомості зазначаються згідно із законами України. Зазначені відомості мають бути виконані українською мовою, за винятком даних про виробника продукції [2]. Дана норма дозволена правилами СОТ і активно використовується усіма країнами-учасниками міжнародної торгівлі продукцією АПК, що вказує на обґрунтованість її застосування в Україні.

Обмежене застосування Україною норм нетарифного регулювання пов'язане з тим, що в Україну імпортується переважно ті продукти, які в Україні не виробляються, або ж виробляються у обмеженій кількості (табл. 2).

Як видно з представленої таблиці, протягом досліджуваного періоду відбулося зростання обсягів як експорту, так і імпорту продукції АПК, при цьому спостерігається зменшення її частки у структурі експортно-імпортних потоків. Певне пожвавлення спостерігалось у 2009 р., після вступу України до СОТ та на тлі світової економічної кризи, що охарактеризувалася зростанням попиту на недорогу продукцію українського походження. Проте негативною тенденцією є зменшення частки готової продукції у структурі експорту, що вказує на те, державна регуляторна політика не є ефективною і не сприяє нарощенню експорту продукції з високим ступенем доданої вартості.

Натомість, зменшення частки готової продукції у структурі імпорту вказує на те, що на вітчизняний ринок постачаються переважно ті продукти, що в Україні не вирощуються. Обмеження обсягів імпорту таких продуктів призведе до виникнення в Україні дефіциту продукції та її здорожчання, що справить негативний вплив на кінцевих споживачів. Таким чином, невикористання кількісних обмежень для регулювання імпорту продуктів рослинного походження є виправданим та ефективним.

Протягом досліджуваного періоду істотно зросли обсяги внутрішнього виробництва та експорту жирів рослинного та тваринного походження, що є позитивною тенденцією та є результатом державної регуляторної політики. Окрім цього, обсяги експорту готової продукції зрівнялися з обсягами імпорту, що також свідчить про розвиток харчової промисловості України. У 2005—2011 рр. спостерігалось також переважання обсягів імпорту над обсягами експорту живих тварин та продукції рослинного походження, що вказує на те, що Україна нарощує поголів'я худоби за рахунок імпортних поставок, а також збільшує обсяги зовнішніх закупівель м'яса для покриття внутрішнього попиту (рис. 1).

Обсяги експорту продукції рослинництва все ще переважають обсяги її імпорту, втім протягом останніх років, через розширення асортименту продукції, що закуповується за кордоном, відбувається зменшення коефіцієнту покриття. Дану тенденцію не можна вважати негативною через те, що збільшення імпорту сприяє більш повному задоволенню потреб споживачів.

ВИСНОВКИ

Здійснений аналіз практики застосування нетарифних інструментів регулювання зовнішньої торгівлі продукцією

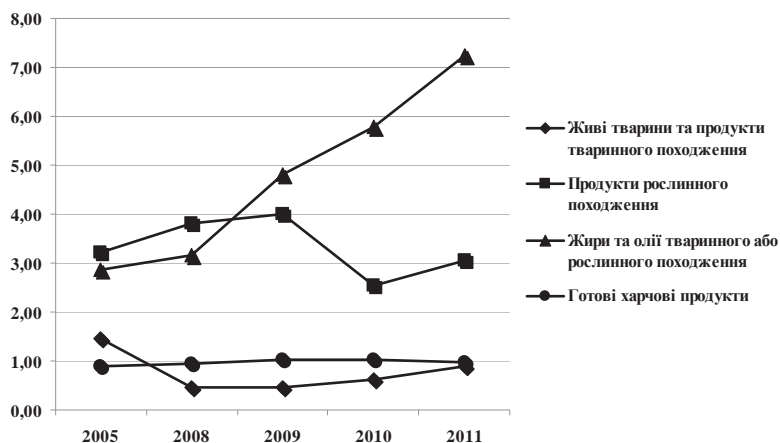

Рис. 1. Динаміка коефіцієнту покриття імпорту експортом продукції АПК у 2005—2011 рр.

АПК вказує на те, що державна регуляторна політика України є фрагментарною та потребує удосконалення. Зокрема, серед нетарифних інструментів в Україні використовуються сертифікація та стандартизація, вимоги пакування та маркування, а також кількісні обмеження при імпорті продукції тваринництва. Втім, стандарти, які використовуються в Україні, є застарілими та не відповідають сучасним вимогам, що провокує доступ на ринок України неякісних товарів. Невідповідність вітчизняних стандартів міжнародним та європейським нормам провокує також збільшення витрат українських експортерів, що негативно позначається на конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках.

Неефективним, на наш погляд, є також застосування кількісних обмежень імпорту продукції тваринництва, оскільки вітчизняні виробники не мають можливості повною мірою задовольнити внутрішній попит, а застосування квот призводить до дефіциту та зростання внутрішніх цін.

Попри неефективність державної регуляторної політики, протягом останніх років спостерігаються тенденції до нарощення обсягів експорту продукції АПК. Втім, частка готової продукції, попри зростання фізичних обсягів, щороку знижується, що вказує на те, що державне регулювання має бути спрямоване на стимулювання експорту продукції з високим ступенем переробки.

За умови удосконалення регуляторної політики України вітчизняний агропромисловий комплекс має значні перспективи розвитку. Втім, застосування тарифних та нетарифних заходів має здійснюватися у комплексі, взаємоузгоджено, а також доповнюватися кредитно-фінансовими та податковими інструментами.

Література:

1. Титарчук І.М. Державна підтримка сільського господарства в умовах трансформації економіки АПК: автореф. дис. канд. екон. наук / Національний аграрний університет. — К., 2006. — 23 с.
2. Закон України "Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції" № 468/97-ВР від 17.07.1997 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/468/97-вр>
3. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. — 182 с.
4. Сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
5. Сайт Світової організації торгівлі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.wto.org

Стаття надійшла до редакції 02.04.2013 р.